

I GLÄDJE OCH SORG

I GLÄDJE OCH SORG

FATABUREN 1995

I GLÄDJE OCH SORG

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK

FATABUREN 1995

FATABUREN 1995

ISBN 91 7108 375 8

ISSN 0348 971 X

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktör Ebbe Schön

Bildredaktör Åsa Thorbeck

Layout Börje Reinhold

Omslag Lena Lindqvist

Teknisk redaktör Berit Nordin

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om inte annat anges. I de fall fotografens namn inte uppges är denna okänd

Summaries translated into English by Skans Victoria Airey

Omslag: VM-guld i ishockey 1992. Tre Kronors hemkomst firas på Sergels torg.

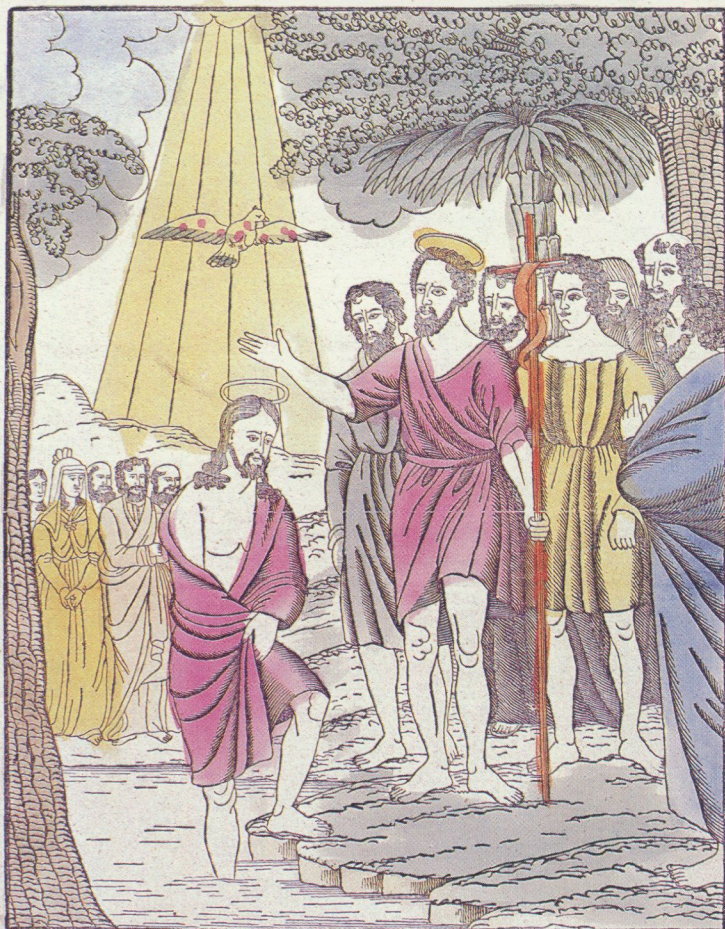
Foto Sven-Erik Sjöberg/Pressens Bild.

Främre pärmens insida: Midsommar i Rättvik 1990. Foto Lars Tunbjörk.

Bakre pärmens insida: Vuxendop i Löttorp, Öland 1987. Foto Lars Tunbjörk.

Baksida: Spettekaka. Foto Kerstin Bernhard för Sv. Telegrambyrån ca 1960.

Tryckt hos MediaPrint Uddevalla AB, Uddevalla 1994

Jesús döpes af Johannes.

Mat. 1: 11.

"Detta är min kära Son
 Till den jag har ett godt behag!"
 Så lido det lifvån Fadrens thron
 På den för meriden helga dag,
 Då Jesus Kristus döper ros,
 Att Herrans ande nedskalla
 Till jordens folklag alla, alla,
 Och mörkrets makter nederslag.

Så ljuder det ännu i dag,
 Då döper värdigt taget mer,
 Som en fullbordad af Guds lag
 Hvar älskar hvarje lön och bot,
 Och Herrans ande sigter ner,
 Den som en dufva, i det hjerta
 Som känner syndans svarta
 Och kallar att ej få mer.

Skänka då att döperas blod,
 O, Kristus! ej i vatten blott
 Veskä, men i ett himmelskt med
 Att frida för alle rätt och godt.
 Svag lide blott din vittne kropp
 I vatten, men i Herrans anda
 Din silt, att den en gång må lända
 Hos Gud i Kirke, Tro och Hopp.

— Döptöping, tryckt hos T. W. Björk, 1852. —

I den folkliga konsten var olika bibliska motiv som till exempel dopet, vanliga. Kistebrev i Nordiska museets samlingar med motivet Jesus döps av Johannes. Foto Hans Koegel.

DOP OCH DOPTRADITIONER

Agne Furingsten

I södra Unnaryds socken i Småland gick i 1800-talets början dopet till så här, enligt Lasse i Lassaberg:

Så länge barnet var odöpt fick ej elden vara släckt i spiseln, på det den onde anden ej måtte inkomma i rummet där barnet var. En sax och en psalmbok måste ligga bredvid barnet under samma tid, såsom vapen mot den ondes inkommande.

Såvida barnet ej var för klen skulle dopet ske i kyrkan, om det än var en aldrig så kall vinterdag. Kvinnan som skulle framhava barnet till dopet kallades för "boragudmor"... Denna kvinna skulle med sin man infinna sig på stället där barnet var, dagen innan dopet skulle förättas, medförande skänker såväl av matvaror som klädespersedlar till det nyfödda barnet. I barnets lintyg som kallades "pink" skulle inknytas en silverpenning på det barnet under livstiden måtte få lycka till rikedom. För samma orsaks skull måste boragudmören på dopdagen hava pengar i sina skor.

(...) Den dagen som barnet skulle döpas, skulle såväl barnets moder, som även boragudmören, före solens uppgång taga barnet med sig och gå ut såväl åt ladugård som andra uthus, och stöta med barnet på boskap och andra föremål på det allt som vidrördes måtte bringa lycka. Barnets utstyrsel bestod i en så kallad "mantel" varande som en lång smal säck, öppen i den ena ändan, däri barnet med sina underkläder instoppades. (...)

Änteligen skall det nu bära utav till kyrkan. Då tager fadren barnet i sin famn och lämnar det åt boragudmören, samt utsägar namnet, vilket förut ej fått i huset nämnas. Ifrån den stunden boragudmören tog emot barnet, och intill dess hon kom

*Dopdräkt från Veinge socken
i Halland, förvärvat till
Nordiska museet 1886. Det så
kallade "kristningssvepet" är
garnerat med silverdekora-
tioner, glaspärlor, sidenband och
spetsar. Foto Birgit Brånvall
1994.*

från kyrkan och lämnade det åter fick hon ej låta sitt vatten på det barnet vid tilltagande år ej skulle pinka i sömnen. Av samma anledning fick ej barnets fader vara inne i kyrkan under det barnet döptes, utan efter aktens slut skulle han komma först in i kyrkan, på det allmogen skulle få veta vems barnet var.

Då boragudmören gick in åt kyrkan, skulle hon stöta 3:ne gånger med hufvudet, och 3:e gånger med fötterna av barnet mot kyrkodörren på det barnet ej måtte få skabb eller klåda. Det ålåg boragudmören att i tysthet ordagrant efter prästen läsa formuläret till dopet, på det barnet skulle få lätt för att läsa. Till kyrkan medhavdes mat och brännvin att traktera faddrarna med efter gudstjänstens slut, vilka då gävo barnet penningar som mottogs och förvarades av boragudmören... Då de voro inkomne i stugan skulle boragudmören lämna barnet till dess fader under yttrande: "Här har du en christen i stället för en hedning." Sedan återtog boragudmören barnet, och då skulle middag vanka. De som varit hemma hade tillagat av all slags möjlig mat i huset. Boragudmören skulle smaka på något av varje slag, på det barnet ej skulle få vämjelse för något i sin framtid.

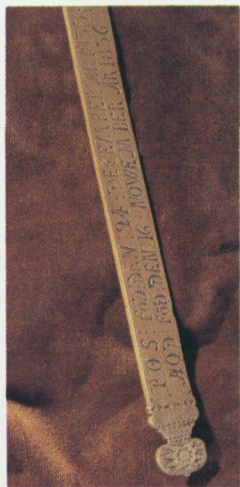
(Bringéus 1967:97. Språket här något omarbetat.)

Ett annat citat ger en helt annan bild av synen på barndop och det som skulle ske runt omkring. Det är hämtat från Anna Skilberg i Riddarhyttan, en uppgift som hämtats från Nordiska museets folkminnessamling (E.U. 53398. Nm 178. Dopet).

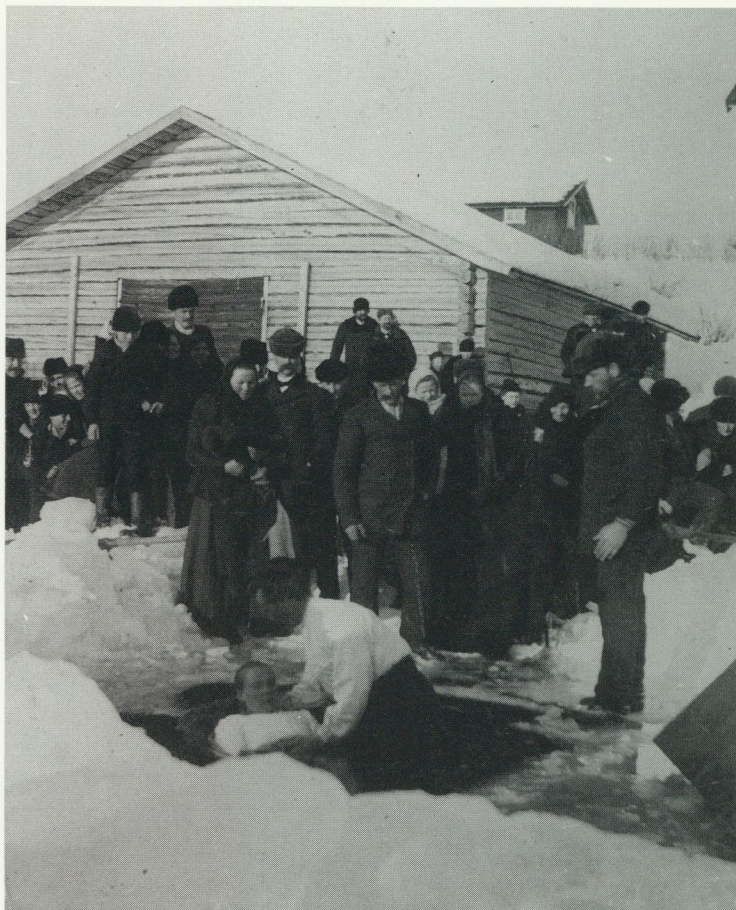
Här i Skinnskattebergs församling har barndopet just aldrig varit så högtidligt. Dopet skedde på pastorsexpeditionen eller i skolan då prästen var där för att hålla gudstjänst eller övervaka en examen. Det var endast patrons och annat s.k. fint folk som lät sina barn döpas i kyrkan eller ställde till dopkalas i hemmet.(...)

Vad som däremot var viktigt det var att inte dröja för länge med att låta döpa barnet. Barnets tvättkläder fick inte hänga ute på tork innan barnet blivit döpt eller "krestnats" som man förr sa här i trakten. Var någon så okunnig att hon lät barnets tvättkläder, det var skjorta, tröja, bindel, blöjor o. mantlar m.m. hänga ute över en natt innan barnet krestnats så råkade barnet ut för ont och blev skrikigt och oroligt, den där oron hos barnet fortsatte tills barnet fyllt ett år, då var det onda över.

Kassticka från Mora socken i Dalarna daterad 1828. På stickan som lades i barnets korg graverades barnets namn, födelsedag och årtal in. Foto Birgit Brånvall 1994.

I den tidiga baptiströrelsens och i andra troendedöpparrörelers kapell saknades dopgrav. Dopen fick då ske ute i det fria även vintertid. Dop i Härjedalen i början av 1900-talet.

Faddrar till barnet blev barnets far- eller morföräldrar, det hände någon gång att ett par barnlösa makar blev gudfar och gudmor, de som själva hade barn ville inte bli faddrar, det medförde ett ekonomiskt ansvar för barnet om föräldrarna dog eller blev ur stånd att ta hand om barnet.

Omkring år 1906 eller 1907 då frikyrkoväckelsen utbröt och minst hälften av bygdens befolkning blev baptister då blev det allt mera sällan som barndop förekom. De frikyrkliga ansåg att barnet borde bli vuxet och frälst samt sedan själv begära dop hos församlingen.

Mellan dessa två tidpunkter har dopsederna alltså förändrats mycket. Som i så många andra fall beträffande sedvänjor och traditioner visar det att de inte är oföränderliga. Nya inslag kommer till och andra försvinner eller förändras.

TEOLOGISK BAKGRUND

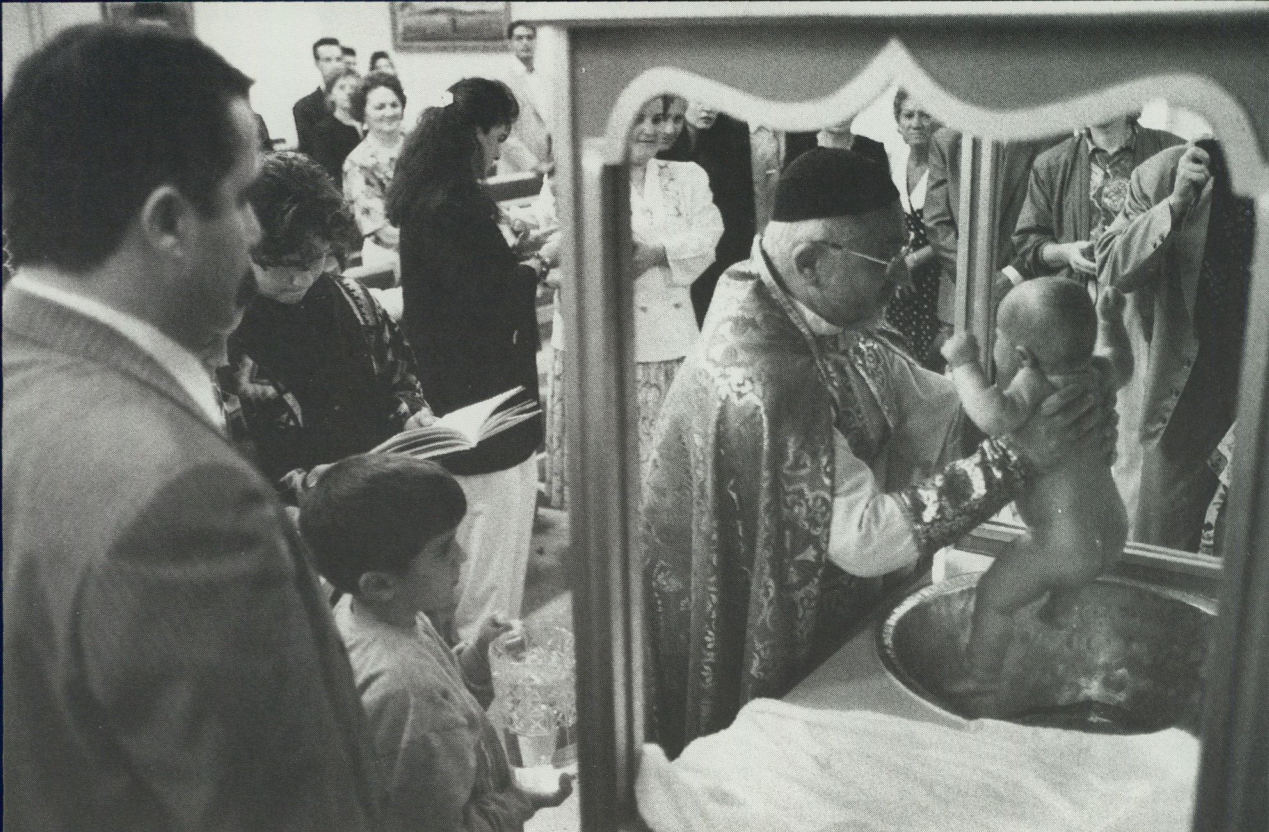
För att förstå seder och traditioner förknippade med dopet måste man först studera den religiösa utgångspunkten.

I huvudsak finns inom traditionell kristenhet tre olika synsätt på dop. Den med störst utbredning skulle kunna betecknas som den *sakramental*. Denna som är företrädd inom katolsk, ortodox, anglikansk och luthersk kristen tradition utgår från att barnet genom den så kallade arvssynden är skild från gemenskap med Gud och måste därför döpas för att bli kristen. Om det inte sker, utan barnet hinner att dö innan dopet, riskerar barnet att "bli förtappat", att för evigt hamna utanför gemenskap med Gud.

Dopet ses som ett "sakrament", en handling där Guds nåd förmedlas genom handlingen. Övriga sakrament inom katolsk och ortodox lära är konfirmation, ämbets-(präst-)vigning, bikt, nattvard, vigsel och sista smörjelsen, sammanlagt alltså sju, vilket också är "fullkomlighetens tal". Inom luthersk tro är endast dop och nattvard sakrament, eftersom de är de enda som är påbjudna av Kristus själv.

Den *metodistiska* dopsynen, vilken delas av de metodistiska trosamfundet i världen, innebär i likhet med den sakramental att dopet skall ske på spädbarn. Den teologiska utgångspunkten är dock radikalt annorlunda: barnet skall döpas därför att det är Guds tillhörighet. Arvssyndbegreppet förekommer alltså inte hos metodismen.

Den tredje större gruppen av dopsyner är den *baptistiska* eller, som den ibland kallas, troendedoppsynen. Denna är förhärskande inom de baptistiska samfundet samt inom de internationellt snabbast växande kristna kyrkorna, pingstkyrkorna. Utgångspunkten för denna dopsyn är att dopet är något som är förbehållet den troende. Detta innebär att det bara är den som är intellektuellt medveten om en personlig tro på Kristus som skall döpas. Samtidigt ses själva dopet som något mer än en "bekännelsehandling". Även om dopet inte betecknas som ett sakrament, räknar man med Guds handlande i dopet.

I den tidigaste barndopstraditionen doppades hela barnet ner i vattnet, med samma symboliska betydelse som i baptistisk doptradition av "begravning" och "uppståndelse". I de Väst-europeiska kyrkorna praktiseras samma sed in på 1500- och 1600-talen. Traditionen är fortfarande levande i de östliga och ortodoxa kyrkorna. Dop enligt syrisk-ortodox tradition, Norsborg 1993. Foto Sören Hallgren.

Hos några svenska frikyrkosamfund har man en öppen dopsyn, till exempel hos Svenska missionsförbundet eller Svenska Alliansmissionen. Det innebär att man accepterar och även utför både barn- och troendedop. Inom Frälsningsarmén har man ingen egen dopsyn. Där hänvisar man till andra kyrkor om någon vill bli döpt eller låta döpa sina barn.

Vid sidan av dessa olika uppfattningar förekommer olika dopsyn hos vissa sekter till exempel hos Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagars Heliga (mormonerna), som bland annat praktiserar dop för redan avlidna, och Jehovas vittnen med flera.

Effekterna av de olika dopsynerna i sed och tradition blir naturligtvis påfallande olika.

HISTORISK BAKGRUND

Med den sakramentala dopsynen blir vikten av ett så tidigt dop som möjligt en alldeles avgörande faktor. I äldsta tid skulle barnet därför döpas så snart som möjligt. Enligt 1529 års kyrkohandbok, 1571 års kyrkoordning och 1686 års kyrkolag skulle dopet förrättas i kyrkan inom åttonde dygnet. Undantag från detta var dels adeln, som genom sin patronatsrättighet kunde låta dopet ske hemma, dels i praxis i extrema glesbygder, där man väntade in prästens besök.

Så småningom uppluckrades den strikta tillämpningen av praxis att döpa i kyrkan, genom att hemmadopet kom att bli allt vanligare, framför allt i borgerliga familjer. Detta kom att leda fram till en kunglig förordning 1864, där det uttalades att "där skäl förefinnes må dopet ske i prästens bostad eller å annat lämpligt ställe". I och med denna förordning ändrades tidsgränsen från åtta dygn till sex veckor.

För allmogebefolkningen betydde förändringen att dopet ända fram till 1940-talet kom att äga rum antingen i hemmet dit prästen då hämtades eller, vilket var väl så vanligt, i prästgården. Denna

Efter dopet vidtog festen i familje- och vänskretsen. Efter dopet. Oljemålning av Bengt Nordenberg 1878.

I borgerliga kretsar kom dopen alltmer att ske i hemmen från mitten på 1800-talet och framåt till och med 1940-talet. Dopet fick karaktären av familjehögtid där traditionerna i form av kläder, dopskål med mera fördes vidare från generation till generation. Solvej Ingela Katarina Gullers döps 1947 av pastor Klefbeck i samma dopklänning som hennes mamma Ingvor bar 1914. Dopklänningen har burits av alla barn och barnbarn i familjen. Även "ängladuken" på bordet har gått i arv som en del i traditionen. Foto K.W. Gullers.

hade under senare delen av 1800-talet och framåt ett rum som var speciellt inrett för dop.

För städernas arbetarbefolkning var dop i prästgården eller på pastorsexpedition det vanligaste, medan för den borgerliga stadsbefolkningen dopet oftast ägde rum i hemmen. Då skapade man högtid genom att på ett bord som altare arrangera med vit duk, blommor, några ljusstakar med levande ljus och bibel, samt en stor skål för dopvattnet. Skålen kunde vara av tenn, glas eller porslin. I mer välbärgade hem kunde den vara av silver.

Under 1940-talet kom i funktionalismens anda dopen att äga rum i stor skala på BB. De hygienska och praktiska aspekterna kom då att överväga.

Under 1950-talet ville kyrkan återta initiativet genom att skapa en kyrklig högtid kring dopet, vilket alltmer kom att äga rum i kyrkan, oftast i samband med ordinarie högmässa. I dag sker den absoluta merparten av alla dop i kyrkan.

Dopfrekvensen har under 1900-talet kommit att förändras radikalt. I början på seklet döptes i princip alla barn, utom de som var födda i baptistiska familjer. Den stora nedgången i dopfrekvens kom att ske först under 1960-talet och framåt, dels i takt med förändringen i synen på äktenskap, dels i samband med den politiskt radikala våg som svepte fram i slutet av 1960- och i början av 1970-talet. I dag finns den högsta dopfrekvensen i glesbygd och traditionellt starkt kyrkliga områden som i Luleå stift, liksom i delar av Göteborgs och Växjö stift, medan Stockholms stift med cirka 55 % av alla barn har den i särklass lägsta dopfrekvensen.

Synen på barn födda utom äktenskapet har också skiftat. I dag görs ingen skillnad på barn och barn. Förr gjordes stor skillnad. Under medeltiden skulle så kallade oäkta barn döpas före gudstjänsten och de övriga efter. Under nyare tid skärptes skillnaden. Barn födda utom äktenskapet skulle efter ett beslut på synoden i Strängnäs 1585 döpas på en vardag, för att föräldrarna eller enbart modern, om fadern var okänd, skulle pekas ut. Även olika psalmer kunde användas vid dessa och övriga dopakter för att förstärka markeringen mellan utomäktenskapliga barn och övriga. Först i och med en kunglig förordning från Gustaf III 1778 upphörde olikheten i behandling i ritualen. Däremot fortsatte särbehandlingen framför allt av ensamstående mödrar, genom att prästen på olika sätt förmanade dessa i samband med att barnet skulle bäras fram till dop.

I stället för faddrarna kom under 1930- och 40-talen sjukvårdspersonalen att fungera som assistenter vid dopet. Södra BB, Stockholm 1940. Foto Gunnar Lundh.

*Starkt påverkade av funktionalismens idéer om hygien och rationalitet kom dopen under 1930- och 1940-talen att i stor utsträckning förläggas till sjukhusens BB-avdelningar. Barndop på Södra BB.
Foto Gunnar Lundh.*

Metodismen och med den metodistiska doptraditionen infördes till Sverige vid mitten på 1800-talet. "Renlärigheten" beträffande den metodistiska dopsynen var inte speciellt stark. Ofta kunde barn i metodistiska familjer, åtminstone från sekelskiftet, bli döpta av en präst i Svenska kyrkan lika väl som av en metodistpastor.

Den baptistiska doptraditionen räknar sin startpunkt i svensk historia 1848 då det första baptistdopet ägde rum i Vällersvik, Frillesås socken i Halland. Om detta verkligen var det första så kallade troendedopet är inte helt säkert. Redan vid reformationsperioden under 1500-talets första hälft fanns också i Sverige inflytande från de så kallade vederdöparna, personer med en baptistisk dopsyn. Det är inte omöjligt att det under reformationsperioden kan ha förekommit dop med något slags baptistisk tradition.

Flera svenska frikyrkosamfund och riktningar praktiserar den baptistiska doptraditionen. Utöver Svenska baptistsamfundet är även Örebromissionen, Helgelseförbundet/Fribaptisterna, Pingströrelsen, liksom Livets Ord baptistiska rörelser. Sammanlagt har dessa mer än 160 000 troendedöpta medlemmar. Räknar man dessutom in medlemmar inom samfund med en öppen dopsyn, som t.ex. Svenska missionsförbundet som döpts med baptistisk doptradition, uppgår för närvarande antalet döpta till mer än 200 000.

DOPRITUAL

Även dopritualet har förändrats kraftigt i Sverige sedan medeltiden. Den största förändringen ägde rum från 1529 då den första evangeliska kyrkohandboken utkom till dess att 1614 års kyrkohandbok fastställdes. 1529 års kyrkohandbok innehåller i princip de flesta av den katolska tidens dåvarande ritualer.

Dopakten från 1529 var uppdelad i två delar. Den första omfattade exorcism, det vill säga djävulsutdrivning, och primsignelse, som var en förberedande välsignelsehandling. Den andra var själva dopakten.

Den första delen ägde rum vid kyrkporten. Prästen tog där emot barnet och dess gudfar och gudmor och utförde först exorcismritualen med korstecken och böner. Barnet fick därefter salt i munnen, vilket var en symbol för det kristna livet och dess gudomliga

visdom. Därefter tog prästen barnet vid handen och kyrkporten öppnades så att barnet kunde föras in till dopfunten som vid denna tid i allmänhet var placerad alldeles innanför.

Den andra delen inleddes med att prästen frågade faddrarna vad barnet skulle heta. Tre gånger skulle faddrarna upprepa barnets namn, varefter prästen ställde tre frågor till barnet som fadd-

Barnet betraktades i äldre kyrklig tradition som hedning innan det var döpt. Därför skulle det döpas innan det kom in i själva kyrkan. Dopfunten placerades för den skull omedelbart innanför kyrkdörren. Lummelunda kyrka, Gotland. Foto Sören Hallgren.

Viktiga bibliska händelser eller lärosatser avbildades ofta i kyrkorna, i tak och på väggar. Döpet var ett av dessa motiv. Medeltida dopsken på takmålning i Södra Råda kyrka i Värmland. Foto Sören Hallgren.

rarna besvarade: "Avsvärjer du dig djävulen? Och alla hans verk? Och hela hans väsen?"

Därefter smorde prästen barnets öron och näsa med spott och bröst och skulderblad med olja. Sedan frågade prästen barnet: "Vill du varda döpt?", vilket faddrarna skulle besvara jakande. Därefter doppades barnet naket tre gånger ned i funten, i Faderns, Sonens och den Helige Andes namn. Efter döpet gjorde prästen ett kors av smörjelse på huvudet och svepte in barnet i ett vitt kläde. Slutligen fick barnet ett ljus i handen.

Redan i 1541 års kyrkohandbok avskaffades några av ritualerna, bland annat smörjelsen på huvudet, men den stora förändringen kom att ske som en följd av Uppsala möte 1593 och genom 1614 års kyrkohandbok. Då avskaffades det vita klädet, salt- och ljuscermonierna, liksom en förändring gjordes av exorcismritualen. Så småningom kom även neddoppningen att avskaffas och ersättas av begjutning på huvud och skuldror. Det är från denna tid, 1600-talet, som de äldre djupa dopfuntarna oftast får en flatare insats av mässing, eftersom mindre vatten behövdes.

Under 1800-talets senare hälft och under 1900-talet har dopritualet ytterligare förenklats. Faddrarnas roll har tonats ned och föräldrarnas i motsvarande mån ökat. Likaså har inslaget av exorcism helt försvunnit. En dopakt i dag består i huvudsak av psalmsång, bibelläsning, bön, trosbekännelse, dophandling, bön och välsignelse, föräldra- (och fadder-)förmäning samt psalmsång.

Det metodistiska dopritualet skiljde sig inte på något avgörande sätt från det sena 1800- och 1900-talens lutherska tradition. Där finns dock något mer utrymme för individuell variation.

Det baptistiska dopritualet skiljer sig naturligtvis på avgörande punkter från barndopsritual. Genom att döpet skall ske efter en medveten begäran från den som skall döpas, kom själva dopritualet att uppdelas i två moment. Det första innebär en offentlig så kallad bekännelse, där man inför församlingen offentligt omtalar sin omvändelse och därav önskan att få bli döpt. Församlingen skulle därefter ge sitt medgivande. Detta moment har under senare delen av 1900-talet tonats ned och i praktiken kommit att äga rum i princip inför pastorn eller någon annan i församlingsledningen i enskildhet.

Det andra momentet innebär själva dopakten. I denna, som förrättas i en dopgrav (= dopbassäng) stiger dopförrättaren, i allmänhet en pastor men även "lekmän" kan vara dopförrättare, ner i vatt-

net tillsammans med den som skall bli döpt. Dopet sker genom nedsänkning helt och hållet under vattnet. Dophögtiden omramas i allmänhet av psalmsång och bibelläsning.

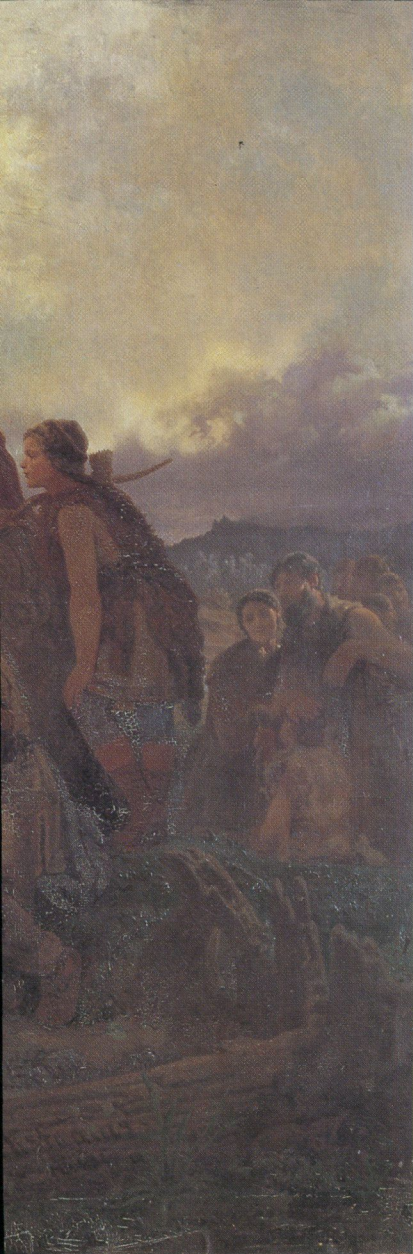
Dopvattnet betraktades som magiskt och hälsobringande. Det var klockarens uppgift att se till att vattnet fylldes i dopfunten och byttes mellan varje barn. Om detta inte gjordes knöts de barn som

I baptistisk doptradition stiger både dopförrättaren och den som skall bli döpt ner i "dopgraven". Symboliskt innebär sedan själva dopakten en begravning av "den gamla människan" och en "uppståndelse" som en "ny skapelse". Pastor Ulf Koppelman döper i Citykyrkan (pingströrelsen) i Stockholm. Foto Arne Hychenberg, Dagen-Foto 1989.

*I kristningsfasen vid vikingatidens slut döptes vuxna enligt barn-
dopsritualen. Nationalromantisk oljemålning "S:t Sigfrid döper
i Götaland" av J.Z. Blackstadius (1816–1898). Nordiska museet.
Foto Sören Hallgren.*

döptes i samma vatten på ett påtagligt sätt samman.

Barn döpta i samma dopvatten uppfattades som dopsyskon, med en särskild relation till varandra. Döptes en flicka efter en pojke ansåg man att hon blev stolt och manhaftig. Inte heller ansågs det lämpligt att döpa barn från olika sociala skikt i samma vatten, framför allt inte om de var av olika kön.

Dopvattnet ansågs som nyttigt för synen. Om man tvättade eller fuktade barnets ögon med dopvattnet skulle det inte behöva skaffa glasögon. Likaså var det ett bra medel mot sängvätning, och mot olika sjukdomar. Om det hälldes över en krusbärsbuske fick barnet lockigt hår.

DOPFUNTAR

I äldsta tid, under kristendomens genombrottsperiod, skedde dopet ute i det fria, i något vatten. Jesu dop i Jordanfloden är förmodligen det mest kända, men beskrivningarna i Apostlagärningarna ger även andra exempel.

När kyrkan så småningom kom att etableras i kyrkobyggnader inrättades dopmöjligheter i själva kyrkorummet. I de äldsta kyrkorna förekom oftast en stor, rund dopbassäng, där även vuxna individer fick plats. När barndopstraditionen slog igenom behövdes inte stora dopbassänger. I stället kom mindre så kallade dopfuntar att ersätta dopbassängerna. I vårt land är de äldsta dopfuntarna från tidig medeltid. Både form och utsmyckning varierar, men gemensamt för dem alla är att de består av en överdel, cuppa, i vilket dopvattnet hälldes och en fotdel.

Det förekommer tämligen ofta ornamentik på både cuppa och fotdel. Det intressanta är att dopmotiv är tämligen ovanliga på dopfuntarna från medeltid. Vanliga är i stället olika stiliserade växtmotiv: akantusrankor, träd och palmetter. Vanliga är även repstarvar, flätband, arkader och rutmönster. Mer ovanligt är till exempel kors.

Figurmotiv förekommer, oftast med motiv ur bibeln: angus dei (= Guds lamm), Kristus, Adam och Eva, flykten till Egypten, tre vise män, Petrus med nycklarna, djävulen. Även andra figurmotiv som möjligen har biblisk bakgrund förekommer, som till exempel lejon, drake, häst med ryttare etc.

Dop förekommer alltså i mycket liten utsträckning på de medeltida dopfuntarna. I till exempel Västergötland rör det sig om ca

Dopfungar med olika motiv. a) Slät med endast några repstavar. Hov sn, Västergötland. 1200-talets förra hälft. b) Palmetter på cuppan, livsträd på foten. Knätte sn, Västergötland. 1100-tal. c) Jesu dop. Skeby sn, Västergötland. Ca 1140–1170. d) Flykten till Egypten och de 12 apostlarna på cuppan, människohuvuden och fabeldjur på foten. Fole sn, Gotland. 1200-talets förra hälft. Foto ATA.

Detalj med Jesu dop. Dalby kyrka, Skåne. Foto Sören Hallgren.

3 % av de bevarade funtarna som har dopmotiv. I allmänhet är det då Kristi dop. Av Värmlands 49 bevarade funtar förekommer inte dopmotiv på någon. Om orsaken till detta kan man endast spekulera. Möjligen var dopet så självklart att man inte behövde påminna om det i bildform, utan det räckte med det faktum att dopfunten fanns på plats i kyrkan.

FADDRAR

Seden att utse faddrar till barnet i samband med dopet anses ha tillkommit tidigt i kyrkans historia. Den romerske biskopen Hyginus är den som tillskrivs att ha infört detta bruk år 152. Då skulle faddrarnas namn inskrivas i kyrkoböckerna som fördes.

I Rimberts Ansgarskrönika omnämns bruket med endast en fadder, men detta ändrades under medeltidens lopp. Vanligtvis begränsade man sig dock till tre faddrar, för pojkar två manliga och en kvinnlig och för flickor två kvinnliga och en manlig. Anledningen till begränsningen var att fadderskapet betraktades som ett andligt syskonförhållande som förhindrade giftermål, inte endast mellan fadder och fadderbarn utan även mellan faddrar.

Efter reformationen kom antalet faddrar att utökas och varierade med börd och rikedom. Medan fattigt folk fick nöja sig med en gudmor och en gudfar, kunde mer välsituerade ha åtskilliga. Från Regna by i Östergötland finns till exempel en uppgift på 17 faddrar. Fadderbegreppet hade därvid kommit att förändras väsentligt. Från att ursprungligen ha gällt barnets andliga fostran utvecklades faddersystemet till att mer bli ett materiellt stöd för barnet, genom de gåvor som faddrarna förväntades ge till barnet. Man kunde till och med göra skillnad på de så kallade funtfaddrarna, vilka absolut måste vara närvarande vid dopet och övriga som enbart förväntades ge barnet gåvor.

I äldre tid var det särskilt viktigt med faddrarnas roll. Eftersom barnet skulle döpas inom åtta dagar kunde t.ex. modern inte närvara vid dopet. (Hon var ju tvungen att genomgå sin så kallade reningsperiod och kyrktagas innan hon åter fick tillträde till kyrkan). Gudmodern var särskilt viktig på grund av att man ansåg att mycket av barnets framtida öde hängde på henne.

Det var faderns uppgift att inbjuda faddrarna. Det kallades att "gå med vita käppen". Han skulle sedan i god tid och helst skriftligen underrätta prästen om faddrarnas namn.

Faddrarna skulle i regel vara närstående till barnet. Vilka som valdes har växlat. Ibland var det far- eller morföräldrar, ibland, som här, valdes faddrarna så unga som möjligt för att kunna medverka i "kristen fostran" under lång tid. Faddrarna Myr Karin och Ömans Margit, Sollerö sn, Dalarna. Foto Påls Hjalmar i Bengtsarvet 1939.

Faddrarna och särskilt gudmodern hade plikter mot sitt gudbarn. Dessa var av både andlig och materiell art. Vid födelsedagar och andra högtider förväntades gåvor. Tidigast i samband med konfirmationen upphörde plikterna. Vid denna förväntades gudmodern (och gudfadern) ge sitt gudbarn en bibel eller psalmbok.

I samband med dopet gav gudmodern under 1700- och 1800-talen ofta en silversked och gudfadern en kanna. I vår tid är det fortfarande vanligt med en dopsked, oftast med tidpunkt och datum för födseln inristat. Andra vanliga gåvor är smycken som halsband, serviettring eller silverram till första fotografiet.

Faddrarnas andliga roll kom att kraftigt reduceras i och med fadderlöftenas avskaffande i ritualen år 1894. De kom därigenom att bli passiva vittnen till dopet, något som fortfarande gäller.

Inom metodistisk tradition kan faddrar förekomma, men genom att ansvaret för barnens andliga utveckling anses vara föräldrarnas, är det inte ovanligt att faddrar inte utses. I praktiken kan däremot far- och/eller morföräldrar ha samma funktion som faddrar.

I den baptistiska traditionen förekommer inte någon faddertradition av naturliga skäl, eftersom dopet endast praktiseras på den som själv tagit beslut. Det är därför inte heller vanligt att den döpte erhåller gåvor av anhöriga i samband med dopet.

DOPDRÄKT

I tidig kristen barndopstradition skulle barnet neddoppas helt i vattnet. Man klädde därför av barnet i samband med själva dopet. Efter dopet klädde prästen på barnet en vit dopklänning som tillhörde kyrkan. Dopdräkten var därvid en symbol för att barnet genom dopet blivit en ren, Jesu Kristi brud.

När seden att doppa ned barnet i vattnet upphörde mot slutet av medeltiden kom barnet att bäras fram till dopet i sina egna kläder. Mycket snart kom man att markera det högtidliga i cermo-nien genom att ge barnet extra fina kläder. De högre stånden kom att ge barnen dopkläder i samma sorts tyger och färger som sina egna festkläder.

Även i de lägre stånden spred sig denna tradition och man kan se många vackra exempel på olika typer av dopdräkter. Den vita färgen övergavs aldrig helt och hållet i dopkläder och har återkommit under de senaste hundra åren. Ett dopbarn kunde vara iklädd en mängd olika plagg i samband med dopet: skjorta, tröja,

Troendedopet kan äga rum också ute i det fria. Det knyter an till berättelsen i Bibeln om den etiopiske hovmannen som döptes av Alippos vid vägen mellan Jerusalem och Gaza. Elca-stiftelsens campingplats, Löttorp, Öland. Foto Birger Thureson, Dagen-Foto.

livstykke, lindeband, fotpåse, en svepning eller ytterpåse, en kåpa, en bröstduk och en huvudbonad i form av en snibb, hätta eller luva.

En mängd olika textila traditioner finns representerade i dopkläderna: olika vävtekniker, knypplade eller virkade spetsar, broderier etc. Även former och färger kunde variera.

Under slutet på 1800- och under 1900-talen har, som redan nämnts, en återgång till mindre färgprakt och mer konsekvent vitt kunnat konstateras. Detta innebär ingalunda att det är mindre påkostade plagg.

Dopdräkten i den baptistiska traditionen utgörs i huvudsak av en kjortel av samma typ som prästernas vita mässkjorta, alba. Oftast är den enkel i utformning och utseende. I allmänhet har den en knäppning i halsen och ett slätt, vitt skärp om midjan. Dräkten ägs av församlingen och lånas ut i samband med dopet.

I vissa sekter som Jehovas vittnen eller i vissa speciella sammanhang som till exempel på den kristna campingplatsen Löttorp på Öland, förekommer dop sommartid i vanlig baddräkt. I detta ligger en uppfattning att det enbart är själva handlingen i sig som betyder något. Allt det som är kring dopet, exempelvis dopkläder är oväsentligt.

BARNSÖL

Efter dopet hölls barnsöl eller kristningsgille i hemmet. Detta kunde ta sig mycket stora proportioner. I vissa så kallade överflödsförordningar under 1600- och 1700-talen förbjöds all traktering med mat, dryck och konfekt. Under en period var det i städerna helt förbjudet att fira dopet.

På landsbygden tilläts dock barnsöl i högst två dagar. Gudmodern hade även här en viktig roll. Hon skulle smycka stugan och hon skulle vid själva festen vara "föregångskäring", det vill säga ta först av alla rätterna. Det skulle hon göra med barnet i famnen och låta även det "smaka" på allting. Hon skulle sedan, innan hon lade tillbaka barnet i vaggan, dansa med barnet på armen tillsammans med den man som hade kört dem till kyrkan.

Vid 1800-talets mitt övergick man till en annan utformning av kalasen. Det blev vanligare med kaffe, vin och dopkonfekt. Dopkonfekt hade börjat användas i herrgårds- och borgarmiljöer redan på 1600-talet. Dopkonfekt var vanligt fram till 1920- och 30-talen, men har därefter i praktiken kommit att försvinna.

I dag är variationen stor på firandet. Det förekommer både enklare former som till exempel dopkaffe i den trängre familjekretsen till större kalas med middag.

DOPTRADITIONER — NU OCH I FRAMTIDEN

Som framgått är doptraditioner lika lite som andra traditioner något oföränderligt. Både ritual och seder runt dopet har förändrats kontinuerligt. Vissa inslag har förekommit, försvunnit och återkommit på nytt. Andra har helt försvunnit, medan nya har tillkommit.

Det finns därför inte heller något som kan anses "fel" eller "rätt" bland dopsederna. Dopet är en högtid för familjen med den döpta i centrum. Det innebär olika saker för olika familjer och personer. Centralt i dopsederna bör dock ändå vara dopets djupaste innebörd: en religiös handling som symboliserar den döptas upptagande i gemenskapen med Gud.

"Barnens lyckopenning" har sålts sedan 1912 av barnmorskorna och inbringat flera miljoner kronor till de blinda. Foto Birgit Brånvall 1994.

